ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

ІІ МІЖВУЗІВСЬКА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ, ПРИУРОЧЕНА ДНЮ УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЕМНОСТІ ТА МОВИ

28 жовтня 2026 року

«СИЛА МОВИ: ДУХ, ЗБРОЯ, ІНТЕЛЕКТ»

Ірина ФАРІОН

Львів 2026

УДК: 81'27:791.43:316.347(477)

МОВА, КІНО І КОМПЛЕКС МЕНШОВАРТОСТІ: ПОСТКОЛОНІАЛЬНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Вікторія ЛАКІШ,
курсантка 4 курсу, спеціальності «Психологія»
факультету психології та соціального захисту
Науковий керівник – Тетяна КОНІВІЦЬКА, доцент кафедри
українознавства та міжкультурної комунікації,
кандидат педагогічних наук,
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Мова – це не лише засіб комунікацій, а ключовий аспект особистісної та національної ідентичності. Завдяки їй людина усвідомлює особисту належність до певної культурної спільноти, засновує історичну пам'ять та формує нове уявлення про своє місце в суспільстві. Але через довготривалий колоніальний вплив мовні відмінності перетворюються на підставу для нерівності, соціального дистанціювання та знецінення власної культури. За таких умов важливого значення набуває дослідження комплексу меншовартості як психосоціального явища, що пов'язане із засвоєнням негативних уявлень про власну мову, культуру та національну спільноту. Важливим простором впливу, де подібні уявлення можуть закріплюватись або ж, навпаки, переосмислюватися є кінематограф.

Постколоніальний підхід дозволяє розглянути плоди імператорського панування не тільки як історичні чи політичні явища, а й як фактори, котрі впливають на суспільну свідомість. Після здобуття незалежності можуть зберігатись уявлення про нерівноцінність культур, престижність одних мов і нібито обмежені можливості інших. Наслідком таких подій є те, що мова сприймається частиною суспільства як універсальна або ж соціально вигідніша, тоді як національна мова помилково асоціюється з провінційністю або ж недостатнім культурним розвитком. Такі

оцінки не є природними властивостями мов: вони формуються під впливом історичних обставин, освітніх практик, медіа та суспільних відносин [4; 5].

У такому контексті комплекс меншовартості можна розглядати як засвоєння негативних оцінок власної групи, котра за певних умов дає своє відображення на самооцінці, мовній поведінці та відчутті культурної незалежності. Особистість може володіти українською мовою, але уникати її використання в окремих соціальних випадках через страх негативної реакції, насмішок з сторони оточення та зниження власного статусу. За інших випадків, перевага певної мови пояснюється звичкою, сімейним середовищем або ж практичними обставинами. Саме тому мовний вибір не можливо автоматично вважати проявом меншовартості, адже неодмінно важливим є те, яке саме значення людина надає мові, як оцінює себе, інших та на скільки вільно почувається у власному культурному середовищі.

Якщо говорити саме за психологічний аспект цієї проблеми, то також вона полягає у засвоєнні стереотипів, що згодом відтворюються без усвідомлення їхнього історичного походження. Якщо людина щодня наражається на образи, у яких представники її національної спільноти зображені менш освіченими, слабшими або ж культурно обмеженими, таке відображення може впливати на суспільні очікування та міжгрупові оцінки. У цей самий час, такий вплив не є автоматичним, сприйняття екранних образів залежить від особистого досвіду, критичного мислення, сімейного виховання та соціального оточення. Аналіз різножанрового українського кінематографу дає нам змогу досліджувати не безпосереднє формування певного психологічного стану, а механізм відтворення та оскарження культурних стереотипів [4; 5].

Особливого значення набуває мовна репрезентація персонажів. У кіно мова виконує не лише комунікативну функцію, а й дає змогу позначити соціальний статус, характер, походження та незалежність героя до певного середовища. Україномовні персонажі найчастіше зображувались недалекими, комічними або другорядними, в той час як носії іншої мови постають авторитетнішими та успішнішими. Такий розподіл підтримує

символічну нерівність. Цей механізм важливий для постколоніального аналізу, оскільки культурне домінування реалізується не тільки через заборони, а й через повсякденні образи, які визначають, що вважається престижним, сучасним і гідним наслідування.

Велику увагу на проблему мовних моделей в українському кінематографі звертає увагу Юрій Шевчук, розглядаючи використання української мови, поєднання українського та російського мовлення, суржику в контексті формування ідентичності. Такий підхід дозволяє аналізувати не лише те, якою мовою розмовляють герої, а й те, яке культурне значення закріплюються за їхнім мовленням, які саме персонажі отримують право представляти українську спільноту та чи не відтворює кіно застарілих уявлень про українську мову як ознаку меншого соціального престижу [6].

Яскравий приклад переосмислення української ідентичності є фільм Ахтема Сеітаблаєва «Кіборги» (2017), присвячений обороні Донецького аеропорту під час російсько-української війни. Кінострічка представляє військових із різним життєвим досвідом, світоглядом та мовними звичками, яких об'єднує спільна мета – захист своєї Батьківщини. У цій художній конструкції національна належність не зводиться до одного формального критерію. Вона розкривається через відповідальність, солідарність, готовність діяти та особистий вибір. Отже, фільм пропонує розглядати українську ідентичність як динамічне поєднання культурної належності, громадянської позиції та спільного досвіду. З погляду психології, важливо, що персонажі «Кіборгів» не постають носіями однорідного досвіду. Відмінності між ними стають підставою для дискусій про країну, її минуле та майбутнє, але не скасовують можливості спільної ідентичності. Це дає підстави інтерпретувати фільм як спробу подолати спрощене протиставлення українців за мовною ознакою. Мова в такому контексті не втрачає свого культурного значення, однак її використання не повинно ставати єдиною підставою для оцінювання патріотизму чи громадянської позиції

людини. Натомість спільна участь у захисті країни формує простір, у якому ідентичність підтверджується діями та відповідальністю. Важливо й те, що українські військові в цьому фільмі представлені як повноцінні суб'єкти історії, здатні самостійно осмислювати власний досвід і визначати майбутнє держави. Така репрезентація протистоїть образу українця як пасивного учасника чужих історичних процесів. Вона дозволяє побачити в національній ідентичності не успадковану меншовартість, а здатність до самовизначення, солідарності та відповідального вибору. Водночас цей висновок стосується художнього образу, створеного авторами фільму, і не означає, що одна стрічка може відобразити все розмаїття мовного досвіду українського суспільства [1].

Інший ракурс пропонує фільм Валентина Васяновича «Атлантида» (2019), події якого розгортаються в майбутньому, після завершення війни на сході України. На відміну від «Кіборгів», де в центрі уваги перебуває безпосередній досвід захисту держави, «Атлантида» зосереджується на наслідках війни, психологічному виснаженні, спустошеному просторі та складності повернення до мирного життя. Людина постає перед необхідністю відновлювати зв'язок із собою, іншими людьми та середовищем, яке зазнало руйнувань. У цьому контексті ідентичність розкривається через пам'ять, пережитий досвід і пошук можливості жити далі. Для аналізу мовної ідентичності «Атлантида» важлива передусім як приклад посттравматичного осмислення національного досвіду. Її візуальна стриманість, акцент на зруйнованому ландшафті та людській вразливості дають змогу розглянути війну не тільки як військово-політичну подію, а й як чинник глибокої трансформації суспільства. Якщо «Кіборги» акцентують на становленні спільності через активну дію, то «Атлантида» порушує питання про те, що відбувається з людиною та колективною пам'яттю після катастрофи. Такий контраст розширює розуміння національної ідентичності: вона формується не лише в момент героїчного спротиву, а й у процесі осмислення втрат, відновлення взаємозв'язків і пошуку майбутнього. Водночас не варто безпосередньо ототожнювати травматичний досвід персонажів «Атлантиди» з комплексом меншовартості. Фільм насамперед дозволяє аналізувати наслідки

війни, відчуження та труднощі відновлення життя. Його зв'язок із темою дослідження полягає в ширшому постколоніальному питанні: хто має право розповідати історію країни, як суспільство осмислює пережите та якими образами представляє себе у власному культурному просторі. Українське кіно в цьому сенсі повертає українцям можливість бути не лише об'єктами зовнішнього опису, а й авторами власної історії [1].

Додатковий матеріал для такого аналізу пропонує відео каналу «Загін Кіноманів» – «Україна в російських фільмах! Після 2014 року». У ньому розглядаються образи України та українців у російському кінематографі, зокрема способи зображення українських персонажів у контексті політичного протистояння. У супровідному інтерв'ю автор каналу Віталій Гордієнко прямо порушує питання нав'язування українцям комплексу меншовартості через повторювані екранні образи слабкості, недолугості або залежності від так званого «старшого брата» [2; 3].

З погляду медіапсихології важливим є повторюваність таких образів. Окремий стереотипний персонаж не обов'язково формує негативне ставлення до цілої спільноти, проте систематичне відтворення подібних моделей може сприяти нормалізації певних уявлень. Якщо український герой постійно зображується менш компетентним, ніж представник домінантної культури, глядачеві пропонується символічна ієрархія, у якій одна спільнота отримує право на силу й авторитет, а інша – на другорядність. У постколоніальній перспективі такі репрезентації можна розглядати як механізм культурного впливу, що потребує критичного аналізу. При цьому висновки про реальний психологічний вплив мають спиратися на дослідження аудиторії, а не лише на аналіз змісту фільмів.

На противагу подібним стереотипам сучасний український кінематограф створює образи, у яких національна належність пов'язана з особистою відповідальністю, історичною пам'яттю та здатністю самостійно визначати власне майбутнє. У «Кіборгах» це виявляється через спільну дію й захист держави, а в «Атлантиді» –

через спробу осмислити наслідки війни та зберегти людяність у зруйнованому світі. Водночас ці фільми не варто зводити до простих прикладів «правильної» або «неправильної» мовної поведінки: їхня цінність полягає в можливості складніше говорити про український досвід, не обмежуючись нав'язаними культурними шаблонами [1].

Питання мовного суверенітету доповнює цей аналіз. У дослідженні Світлани Романюк і Філіпа Мєжви наголошено на необхідності враховувати тривалий вплив колоніальних та імперських структур на мовну ієрархію й суспільні настрої. Це дає підстави розглядати деколонізацію не лише як зміну мовних практик, а і як переоцінку критеріїв культурного престижу. Важливо, щоб українська мова сприймалася не як символ, використання якого обмежене певними обставинами, а як повноцінний засіб сучасного суспільного, інтелектуального та мистецького життя [5].

Отже, мова й кінематограф взаємодіють у формуванні колективних уявлень про національну спільноту. Екранні образи здатні відтворювати успадковані ієрархії, але водночас можуть ставати засобом їхнього критичного переосмислення. Постколоніальний аналіз допомагає виявити, як історично сформовані уявлення про престижність мов і культур впливають на способи репрезентації українців. Психологічний підхід, зі свого боку, дає змогу звернути увагу на можливий зв'язок таких уявлень із самооцінкою, мовною поведінкою та відчуттям належності до спільноти. Водночас для встановлення безпосереднього впливу кіно на психологічні установки необхідні окремі емпіричні дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безручко О., Степаненко Н. Кіно як основа формування/творення модерної національної ідентичності. Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Аудіовізуальне мистецтво і виробництво. 2024. Т. 7, № 1. С. 20–30. DOI: https://doi.org/10.31866/2617-2674.7.1.2024.302756.

2. Детектор медіа. Засновник ютуб-каналу «Загін кіноманів» рівнянин Віталій Гордієнко розповів про «хороших росіян» і їхню пропаганду. 16 червня 2022 року. URL:

https://detector.media/infospace/article/200198/2022-06-16-zasnovnyk-yutub-kanalu-zagin-kinomaniv-rivnyanyn-vitaliy-gordiienko-rozpoviv-pro-khoroshykh-rosiyan-i-ikhniu-propagandu/.

3. Загін Кіноманів. Україна в російських фільмах! Після 2014 року [Відео]. YouTube. URL: https://www.youtube.com/watch?v=bE_i2IJa9Bc.

4. Лазарович Н. В., Король Н. М. Дискурс постколоніалізму в контексті сучасного українського соціокультурного простору. Культурологічний альманах. 2025. № 1. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.39.

5. Романюк С., Мєжва Ф. Переосмислення мовного суверенітету: постколоніальний виклик України. Мова: класичне — модерне — постмодерне. 2025. № 11. С. 32–49. DOI: https://doi.org/10.18523/lcmp2522-9281.2025.11.32-49.

6. Шевчук Ю. Мова в сучасному кінематографі України. Збруч. URL: https://zbruc.eu/node/102930.

УДК 821.161.2-31.09

МІЖ ТРАВМОЮ ТА СТІЙКІСТЮ: ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ В РОМАНІ АГАТАНГЕЛА КРИМСЬКОГО «АНДРІЙ ЛАГОВСЬКИЙ»

Анна КАРПИНЕЦЬ

Науковий керівник – Галина ХЛИПАВКА, доцент кафедри українознавства та міжкультурної комунікації, кандидат педагогічних наук

Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

В умовах повномасштабної російсько-української війни особливої актуальності набувають питання психологічної стійкості особистості, подолання травматичного досвіду та пошуку внутрішніх ресурсів для протистояння кризовим обставинам. Художня література відкриває можливості для осмислення цих